

Birgit Rommelspacher (1995), *Dominanzkultur: Texte zu Fremdheit und Macht*. Berlin: Orlanda. 219 strani.

V socialnem delu je nedolgo tega prodrlo prepričanje, da postajajo socialne neenakosti in diskriminacije vse manj vidne, nasprotno, vse bolj skrite so, zato pa toliko bolj delujoče.

Slovensko socialno delo v praksi še ni povsem afirmiralo antidiskriminacijske prakse niti na področju spolov niti na področju etničnih manjšin. To pa ne pomeni, da ljudje različnih kultur ne živijo tudi v Sloveniji in da tudi v Sloveniji ne delujejo spolna razmerja in spolni aranžmaji.

Prav o tem govori knjiga, ki jo jemljemo v recenzijo. Njeno avtorico poznamo na Visoki šoli za socialno delo po njenih tekstih in po aktualnih seminarjih, ki jih je imela v Ljubljani (l. 1994 in 1997), prav zato je knjiga še toliko bolj zanimiva. Zanimiva pa je tudi za to, ker je eden od temeljnih učbenikov s področja antidiskriminacijske prakse v psihosocialnih službah, ki ga uporabljajo študentke in študenti socialnega dela na *Alice Salomon Fachhochschule* v Berlinu, kjer je omenjena avtorica zaposlena kot predavateljica.

Knjiga socialne zgodovinarke in psihologinje Birgit Rommelspacher, ki se je v 80. letih ukvarjala zlasti s psihologijo žensk in s feminističnimi študijami, zaokroža njeno drugo obdobje, ki ga zaznamujejo zlasti angažirane analize radikalnih desničarskih gibanj in njihovih bolj ali manj prikritih rasističnih ideologij. Tako je leta 1994 izšla njena knjiga o odnosu mladih žensk do anti-semitizma v Nemčiji danes. Njena zadnja knjiga *Kultura dominantnosti* pa prinaša poglobljeno analizo produkcije in reprodukcije rasizmov, načine produciranja tujosti in razloge za to, da smo prav v 90. letih soočeni z novim valom kultur dominantnosti.

Avtorica se navezuje na tiste kritične avtorje, ki v postmodernih družbah analizirajo

izgubo orientacije (*Orientierungslosigkeit*), ki je značilna tako za privilegirane kot za podrejene posameznike in posameznice (G. Schultze, U. Beck). Socialna gibanja so razpadla, levica je izgubila kritični naboj, desnica pa se temu upira z obračanjem v preteklost in s postavljanjem totalitarnih principov reda. Leva gibanja prinašajo vedno več razočaranj, saj so v imenu enakosti in svobode doslej vedno znova producirala novo neenakost in zatiranje. To velja tudi za žensko gibanje, ki je izbrilo »enakost« samo za določene skupine žensk in ki je znotraj sebe pogosto uveljavilo nove oblike totalitarizma. V resnici smo torej soočeni s situacijo, ki producira vedno nove zahteve po dominaciji.

Avtoričin cilj je pravzaprav ponavljanje že tolikokrat problematizirane analize ambivalentnosti, ki je skrita v razmerjih moči. Ustavlja se ob novih dogodkih in nas obenem spomni na klasična protislovja. Eno takih se ponavlja v situacijah, ko občuti subjekt moč prek zatiranja drugega, ki ga v istem hipu potrebuje za lasten obstoj. Neeobhodna potreba po prepoznavanju svoje moči prek eksistence drugega se ponavlja v vseh situacijah nasilja in neenakosti.

Na politični ravni se to nasprotje kaže kot nasprotje med enakostjo in svobodo. Absolutna svoboda prizadene enakost in se obrne proti sebi, saj se v nespoštovanju drugega kot enakega ne spoštuje princip svobode. To pomeni, da svoboda zahteva enakost, ki bo vsakomur dala isto svobodo, kar pa svobodo v istem hipu omejuje. V globalni perspektivi nas taka protislovja pripeljejo do evropocentrizma, ki je hotel na temelju zgodovinske in geografske konstrukcije »Zahoda« doseči, da bi svet postal eno v smislu, ki je samoumeven le za Evropo. Tudi evropski kolonializem je

temeljl na ideji o enakosti ljudi. V doloanju kriterijev te enakosti pa so se skrivale ideje po moči. Danes je vprašanje, kam nas peljejo težnje po globalizaciji in kaj to pomeni za socialno delo.

Tako se pojem dominantna kultura naša na področja različnih dimenzij moči, ki so med seboj v različnih razmerjih in součinkovanih. Ker je avtorica zavezana kontekstualizaciji, kritizira tradicionalne analize moči, ki ne upoštevajo, da se dimenzije moči med seboj relativizirajo in da ljudje v različnih kontekstih sodelujemo v različnih hierarhičnih razmerjih. Prav ta hierarhična razmerja pa so povezana tako s preteklostjo kot s sedanostjo in vplivajo na naša konkretna dejanja.

Različne podobe tujosti, ki jih zavedno ali nezavedno nosimo s seboj, so nastale torej na različne načine. Drug od drugega pa se razlikujejo tudi forme, ki jih imajo procesi izključevanja, usmerjeni na različne skupine ljudi. Lahko so direktni ali indirektni, prikriti ali odkriti. Vključujejo izogibanje in ustvarjanje socialne distance, želje po tem, »da ne bi vedeli«, sočutje in usmiljenje, fizično nasilje. Oblika marginalizacije je lahko oboje: ne videti razlik ali pa jih postavljati v ospredje.

Kultura dominantnosti vsebuje tudi odkrito nasilje. Današnje socialne raziskave o izvori nasilja ekstremističnih desničarskih skupin mladih so poskušale najti številne odgovore na vprašanje o izvori tega nasilja. Našle so jih v analizi o družbi tveganja (*Risikogesellschaft*), v kateri se rahljajo tradicionalne socialne vezi in je človek potisnjen v atomiziranost in v iskanje novih miselnih modelov. V resnici pa so nove sociološke raziskave med mladimi ugotovile, da ne obstaja neposredna povezava med nasiljem radikalnih desničarskih skupin in omenjenimi dejavniki, ki povzročajo izgubo socialne orientacije. Pokazale pa so se očitne povezave med instrumentalistično delovno orientacijo, ki je usmerjena v denar, vzpon in status, in ekstremistično desničarsko orientacijo med mladimi. Storilnostno orientirano razmišljanje pelje k sovraštvo do vseh, ki ne sodijo v to vrednostno logiko. Najštevilčnejši izmed mladih, ki sestavljajo ekstremistične desničarske skupine, so

tisti, ki prihajajo iz ekonomsko dobro stoječih in stabilnih družin.

Odgovori, zakaj je tako, so se pogosto izgubljali v psiholoških teorijah, ki interpretira nasilje zgolj kot reakcijo mladih na pomanjkanje ljubezni in skrbi. Take razlage so tarča avtoričinih napadov. V tovrstnih redukcionističnih interpretacijah gre po njenem mnenju za projekcijo lastne potisnjene želje po ljubezni in skrbi, ki jih projiciramo v druge ljudi. Kajti desničarski ekstremizem ni niti zgolj politični niti socialni fenomen, prav tako pa tudi ne zgolj psihološki. Kako naj namreč s psihologijo pojasnimo dejstvo, da je sovraštvo usmerjeno v prav določene tujce in dobiva ekstremne razsežnosti v prav določenih državah? Odgovore na ta vprašanja je torej treba iskati v politični psihologiji, ki analizira součinkovanje politike, zgodovine in psihologije, prav to pa uspe avtorici pričujoče knjige.

Po drugi strani se knjiga vseskozi ukvarja tudi s projekcijskimi mehanizmi, ki imajo odločilno vlogo pri procesu izključevanja. Gre za vedno znova isti princip projekcijskega platna, ki ga predstavlja »drugi«, na katerega človek projicira strah, lastno nesposobnost, neuresničene zahteve, pa naj gre za prizadete, črne, Jude, begunce ali ženske. Poleg sociološke in politološke je pomembna avtoričina psihološka analiza sovraštva do vsega, kar ni belo, heteroseksualno, delovno storilno in uspešno, v kateri kritizira zlasti prevladujoče psihološke analize agresivnega obnašanja:

Psihološka analiza, ki spozna potlačitev in samoodtujitev kot glavna vzroka, obenem pa ne omenja občutkov zmagoslavja, ki iz tega izhajajo, to pomeni, se ne vpraša po razlogu potlačitve in po tem, katere prednosti potlačitve prinaša, govori le o polovični resnici (str. 85).

Vedno znova se znajdemo torej tudi pred protislovji, ki jih producirajo levičarske kritične analize. Primer za to so zlasti feministične analize položaja žensk, ki so pogosto spregledale ambivalentnost položaja dominacije in zatiranja. Avtorica opozori na to, da so na eni strani ženske v

patriarhalni kulturi prikrajšane, po drugi strani pa so same nosilke dominantne bele kulture glede na ženske tretjega sveta. Bele ženske so hkrati podrejene in dominantne. Ena oseba ima v istem hipu v isti kulturi različne pozicije. Govorimo lahko o multiplih identitetah in o različnih hierarhijah, ki v različnih kontekstih vzpostavljajo različne odnose med belimi ženskami, moškimi in med črnimi ženskami, moškimi. Doživljanje zatiranja znotraj vladajočega razreda ali etnične skupine ne pomeni, da vladajočih razmerij ne bomo, v maniri kulture dominantnosti, prenesli na druge skupine ljudi. Tako se ženske enkrat zaradi zatiranja distancirajo od vladajočega sistema, drugič pa se povežejo s privilegiranim sistemom.

Tako je eno od pomembnih vprašanj knjige soudeležnost žensk v reproduciranju patriarhata, v katerem ženske same niso le žrtve, temveč tudi osebe z odgovornostjo, pa čeprav je ta določena prek spolne asimetrije. Problem odgovornosti v situacijah spolne asimetrije so poskušale rešiti številne raziskave v zvezi z ženskami sosterilkami. Mnoge psihološke teorije ne vidijo krivde žensk v njihovih inkriminiranih dejanjih, temveč v njihovi pripravljenosti, da se prilagodijo patriarhalni ideologiji. Ženske po tej logiki ne delujejo zaradi lastnih interesov, temveč zato, ker se definirajo izključno prek interesov moškega. Mnoge redukcionistične analize kaj rade definirajo žensko kot »boljši spol«, ali pa opravičujejo njena dejanja tako, da jo vidijo zgolj v razmerju do moškega in pozabijo na razmerja, v katera vstopa sama in v katerih ima sama dobre možnosti za sprejemanje odločitev. Ob teh dilemah avtorica žal ne poskuša analizirati situacije, v katerih se ženske prilagodijo patriarhalni ideologiji in prevzamejo njene vzorce obnašanja. Prav tako ne odgovarja na vprašanja, zakaj se ji včasih prilagodijo, drugič pa uprejo.

Ker pa gre avtorici bolj za to, da prikaže kompleksnost različnih razmerij moči, nas knjiga usmerja onstran enoznačnega osredotočanja na politiko spolnih razmerij, ki prav hitro vzpostavijo dihotomijo med »boljšim« in »slabšim« spolom. Ob tem gre zaslediti tudi njeno implicitno kritiko

feminističnega esencializma, ki je močno prisoten prav v slovenskem prostoru.

Če ob analizi spolne asimetrije vpeljemo tudi analize rasne in razredne politike, lahko slika postane pogosto povsem drugačna. Kako torej pojasniti udeležnost žensk v nacionalnem socializmu? So bile ženske so-storilke zaradi prevzema patriarhalne ideologije in prisile, kot so to poskušale dokazati številne analize, ali pa tudi zaradi lastnih interesov? Avtorica poskuša dokazati, da tega zadnjega iz resne analize ne moremo izpustiti, če nam gre zares za razkrivanje delovanja mehanizmov moči. Ob tem kritizira slavno socialno zgodovinarico Giselo Bock, ki je v svojih analizah nacionalno-socialistične politike spregledala soudeležnost žensk v politiki rasizma, in je videla nasilje žensk le kot podaljšanje moškega rasnega diskurza. Kot zapiše avtorica:

Diskriminacija žensk je vedno relativna glede na privilegije moških v istem kontekstu, in to postavlja mnogo žensk v nasproten položaj z drugimi diskriminiranimi ženskami in moškimi (str. 113).

V kontekstu »rasnih diskurzov« avtorica nasprotuje tistim feminističnim raziskavam, ki ne strežejo zgolj kritiki obstoječih razmerij, temveč afirmativni razbremenitvi soudeležnosti žensk v kulturah dominantnosti.

Knjiga Birgit Rommelspacher je torej daleč od dogmatičnih analiz hierarhičnih razmerij in razlagalnih modelov redukcionističnega dualizma. Prav nasprotno, ne zanimajo jo veliki premiki in eklatantna zatiranja, temveč analizira prav drobna in neopazna razmerja moči in komaj vidne kulture dominacije. Zaradi svoje nedogmatičnosti ni priljubljena ne pri zagovornicah klasičnih ženskih študij ne pri konservativnih ohranjevalcih razmerij moči.

Tudi to je eden od dokazov, da gre za knjigo izjemnih kvalitete, ki jo človek ne le prebere, temveč jo kljub prostorski stiski uvrsti na police svoje knjižnice.

Darja Zaviršek